

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

GÓZON ÁKOS

A tudós és az elektronikus média

A tudomány és a tudományos ismeretterjesztés helyzetéről, szerepéről, lehetőségeiről az elektronikus médiában rengeteg vita zajlik manapság – az újságíró szakmán belül, s azon kívül is. E jeles alkalomból, Szörényi László hatvanadik születésnapján a kérdésről egyetlen szempontból szeretnék írni.

Évekkel ezelőtt egy közös rádióműsorunkról megjelent kritikában olvashattam azt Szörényi Lászlóról, hogy ő egy igazi reneszánsz egyéniség, egy – akkor még csak – 20. századi polihisztor. A jelzőt természetesen érvényesnek tekinthetjük új évszázadunkra is, s feltehetjük a kérdést: mire érzett, mire tapintott rá rendkívül találó jelzőjével az ítésez? Mit képvisel (szerencsére) gyakori jelenlétével Szörényi László a hazai televíziózásban és rádiózásban?

Mindazok, akik szeretnék, ha a tudomány, az ismeretterjesztés az elektronikus média fősodrába kerülhetne, illetve megőrizné ott már meglévő állásait, különféle receptekkel kísérleteznek Európában.

Ezen elképzelések közös gyökere az, hogy a mai tömegmédia nem kedvező környezet a tudományos ismeretek széles körű terjesztéséhez. Bulvárosodó hangvételével, egyre klipszerűbbé váló képi és akusztikus megoldásaival folyamatosan úgy alakítja át a befogadó közeget, hogy az új tudományos eredményekről, vagy a régiekre épülő háttérismertekről mind nehezebben lehet az üzeneteket a nézőhöz és a hallgatóhoz eljuttatni.

Ez a diagnózis sajnos az alapjait tekintve helytálló, bár ilyen formában természetesen túlzottan leegyszerűsítő és általánosító. Elegendő csak az európai rádiózásban megjelenő folyamatokra gondolnunk: egy-másfél évtizeddel ezelőtt még úgy tűnt, hogy a zenei alapokra építő, „dübörgő” kereskedelmi rádiók színes, harsány popkínálatukkal elszívják majd a levegőt a beszélő rádióadóktól és műsoroktól. Nem ez történt. A vegyes zenei kínálatra törekvő csatornák népszerűsége hamar a zenitjére ért, s bár sok hallgatót szóltanak meg, nem váltak egyeduralmódóakká. Hozzájuk hasonló népszerűsége tettek szert a velük szemben alternatívát kínáló, szinte kizárólag az emberi beszédre mint tartalmi és akusztikai jegyre építő „talk” rádióadók. Ha a hallgatottsági mutatóik nem is mindig érik el a zenei slágeradókét, presztízsük, ismertségük, jól körülhatárolható hallgatói összetételük bőven kárpótolja őket. E folyamatnak köszönhetően a kontinensen újra erőre

kaptak a korábban már csaknem temetni kezdett közszolgálati rádiók is, hiszen a hangzásbeli és tartalmi egysíkúsággal szemben változatosságot és megbízhatóságot tudnak kínálni hallgatóiknak. De a hírtelevíziózás európai megerősödése is a tartalom iránti közönségigényt bizonyítja.

Ezzel együtt sincs könnyű helyzetben a tudományos média, hiszen igazi versenyhelyzetben kell érdekesnek, vonzóknak mutatkoznia. Ebben a közegben szeretnék tehát sokan növelni vagy legalább megőrizni az ismeretterjesztés hatékonyságát.

Vannak, akik a magas hallgatottságú kereskedelmi jellegű média, valamint a reklámok hatékonynak bizonyuló hatásmechanizmusait vizsgálják, s azok átvehető elemeit kívánják alkalmazni a tudományos ismeretterjesztésben. Céljuk, hogy azon nézőkhöz, hallgatókhoz jussanak el, akik nem azért követnek figyelemmel egy műsort, mert a tudományra kíváncsiak. Ezen elképzelések többsége műfaji meghatározottságú. Vannak, akik az egy-két perces tudományos kommunikáció lehetőségeit vizsgálják. Vagyis hogy miként lehet akár a legbonyolultabb tudományos eredményekről is úgy szólni, hogy a tudósítás vagy interjú elhelyezhető legyen a legfeszítettebb tempójú televízióhíradóban vagy rádiós krónikaműsorban is. Ez a megközelítés hírközpontú: az új eredményeket tartja a tudomány legfontosabb kérdéseinek. Mások – szintén „idegen” pályán fellépve – a botrányok által meghatározott médiaközegben a tudományos vitákra fókuszálnak: a konfliktus révén kívánják felkelteni a közönség figyelmét, s így közvetve új tudományos ismereteket is „csöpögtetni”. Az ily módon feldolgozható tudományos témák köre azonban már eleve leszűkített, hiszen nem minden ismeret formálható hírré, s nem minden új eredményt kísér a nagyközönség számára is érthető, valamint a témához méltó színvonalú vita.

Mások a sztár-jelenséget kívánják a tudományos ismeretterjesztésben hasznosítani. A sztár lehet kiválasztott kutató, vagy sokat szerepeltetett tudományos ismeretterjesztő újságíró. A lényeg, hogy minden tudományos kérdésben ők nyilatkozzanak meg, s hogy az általuk képviselt tudományos tartalom mellett legalább akkora súllyal jelenjenek meg a nagyközönség előtt a sztárok személyiségjegyei is. Ne gondoljuk, hogy a sztár-elmélet egyben bulvár megközelítést is jelent, hiszen például a BBC-nél is bevett módszerről van szó! A sztár-ismeretterjesztőkre épített tudományos kommunikáció határait a kompetencia, a saját kutatás hatóköre jelöli ki: a mind jobban specializálódó tudomány világában egyre kevésbé nyilatkozhat meg minden kérdésben ugyanaz a pszichológus, pedagógus, vagy mondjuk orvos-genetikus, mint ahogy az bevett és népszerű gyakorlat volt a múltban – mert immár a kommentár szintjén sem biztos, hogy ért az adott kérdéshez.

Az ismeretterjesztés újabb irányzata az, amely a tudományos kommunikációt projektjelleggel képzeli el. Egy ismeretterjesztő televízióadás vagy rádióműsor mellé tudományos játszóházat, tudós kávéházat, internetes távoktató feladatokat, klubot, nyilvános előadást, s általában: nagy marketingmunkát rendel. Az interaktivitás révén nemcsak növelni kívánja az érdeklődést produkciója iránt, hanem a nagyközönségtől új szempontokat, kérdésvetéseket is vár, hogy a visszacsatolás révén eredményesebb

legyen. Az ilyen nagy programokból azonban egyszerre egy adott közönség előtt nem fut-hat párhuzamosan sok, mert azok egymás hatékonyságát csökkentenék, ráadásul nagy szellemi és anyagi kapacitást is feltételeznek. Ez viszont végső soron a sajtó minden területén kívánatos sokszínűséget, a jó értelemben vett szellemi versenyhelyzetet korlátozhatja.

S a fenti útkeresések, műfaji kísérletek sorában találjuk meg azt a felfogást, amelyet Szörényi László képvisel a hazai ismeretterjesztő médiában. Ennek újszerűsége és modern jellege abban áll, hogy nem műfaji alapon közelíti meg az ismeretterjesztést. Amint az a Scirab nemzetközi rádiós ismeretterjesztő program tavaly őszi trieszti konferenciáján megfogalmazódott: a tudomány kommunikációjának új útja kontextusalapú. Ez a felfogás abból indul ki, hogy a tudomány önmagában izgalmas, érdekes. Nem kell eleve sikeresnek vélt műfaji korlátok közé szorítani, hanem ellenkezőleg: a kiválasztott tudományos témához és a felkért szakértő személyéhez kell „szabni” a megvalósítás kereteit. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ugyanazon, rendszeres időpontban jelentkező tudományos tévé- vagy rádióműsor megengedheti magának azt, hogy egyik alkalommal a portré, másik alkalommal a dokumentum, megint máskor a disputa eszközével dolgozzon fel tudományos témákat. Szörényi László éppen ezekben a műfajok közötti átjárásokban nyújt nagy segítséget a szerkesztőknek. Ha rágyújt pipájára (amely miatt csodálatos módon még egyetlen stúdió tűzjelző berendezése sem tiltakozott eddig), akkor egyetlen megszólalásán belül hallhatunk tudományos esszét, anekdotát, értekezést, vagy személyes, portréjellegű elemet.

A mikrofonon vagy a kamera előtt egy igazi személyiség ül. Több, mint egy sztár, hiszen minden mondatát saját kutatás hitelesíti. Megnyilatkozásait elemezve a tudományos ismeretterjesztés sok generációja tanulhat tőle sikeres szakmai fogásokat!